

Kárpátaljai autonómia, határváltozások 1918–1944*

Kárpátalja történetét – a készülő történeti kronológia tanulságai alapján¹ – az adott időszakban a következőképpen korszakolhatjuk:

A politikai régióvá szerveződés időszaka, 1918. április 8–1919. szeptember 10.

- a Monarchia felbomlása,
- Ruzska Krajna és a Hucul Köztársaság,
- a csehszlovák adminisztráció bevezetése.

Kárpátalja az első Csehszlovák Köztársaságban, 1919. szeptember 10–1938. október 11.

- államszervezeti stabilizálódás 1919. szeptember 10-től,
- Gregory Zhatkovych kormányzása 1920. április 26-tól,
- interregnum (1) 1921. május 17-től,
- Anton Beszkid kormányzása 1923. november 18-tól,
- interregnum (2) 1933. június 15-től,
- Konstantin Hrabár kormányzása 1935. február 15-től.

Kárpáti Ukrajna, 1938. október 11–1939. március 20.

- a Bródy-kormány 1938. október 11-től,
- a Volosin-kormány 1938. október 26-tól.

A Kárpátaljai Kormányzóság időszaka, 1939. március 20–1944. október 19.

- katonai közigazgatás 1939. március 20-tól,
- Perényi Zsigmond hivatali időszaka 1939. július 7-től,
- Kozma Miklós hivatali időszaka 1940. szeptember 12-től,
- Tomcsányi Vilmos Pál hivatali időszaka 1942. január 5-től,
- hadműveleti terület 1944. április 1-jétől.

Az alábbi dolgozatban arra teszek kísérletet, hogy a jelzett időkeretek kritikus időszakaiban vázoljam a nemzetközi szerződésekben, az országos törvényekben rögzített, valamint a helyi politikai szervezetek autonómia-tervezeteiben a határookra vonatkozó elképzelések összefüggéseit.

---

* Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

¹ Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyar kisebbség történeti kronológiája 1918–1944*. Kézirat, 2000, TLA Kv. 2986.

1. 1918. július – 1919. augusztus

1. 1. Magyar rendezés

Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó időszakában az Északkelet-Felvidék ruszin területeinek sorsával kapcsolatban több kísérlet futott párhuzamosan.² A magyar rendezési terv a Károlyi-kormány alatt öltött formát. 1918. december 1-jén Szabó Oreszt (előtte Ung megyei kormánybiztos, volt belügyminisztériumi osztálytanácsos) személyében kormánybiztost neveztek ki „a magyarországi rutén nemzet” önrendelkezési joga gyakorlásának előkészítésére Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes és Abaúj-Torna vármegyékre felállított, Budapest székhelyű kormánybiztossághoz.³ Szabót a Papp Antal munkácsi görög katolikus püspök kezdeményezésére novemberben Ungváron megalakult Magyarországi Rutének Néptanácsa javasolta, melynek programja „az őshaza integritásának” elismerésére épült. A ruszinság lojális képviselőivel való egyeztetés után,⁴ december 25-én az Országos Törvénytárban kihirdették a december 21-én kelt X. Néptörvényt „a Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról”.⁵ A határokról a 2. § rendelkezett, ahol már óvatosabb megfogalmazást találunk:

„Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszin lakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm jogterület (kormányzósági terület) alakíttatik.

Zemplén, Sáros, Abaúj-Torna és Szepes vármegyék ruszin lakta területeinek közbiztonsági rendezése az általános békekötésig függőben marad.

Ruszka Krajna határait a nemzetközi békeértekezlet végleges döntéséig ideiglenesen a Magyar Népköztársaság és Ruszka Krajna küldötteiből álló vegyes bizottság állapítja meg.”

Az autonóm terület (kormányzóság) határa tehát a törvény szövege szerint is bizonytalan. Ruszka Krajna központja Munkács, a kormányzati szervek a törvény életbelépése után a Budapesten székelő ruszka krajnai minisztérium, illetve a helyi kormányzóság. A ruszka krajnai ügyek minisztere Szabó Oreszt, a kinevezett kormányzó Avgusztin Stefán. Március 4-én Berinkei Dénes miniszterelnök és Szabó Oreszt ruszin miniszter rendelete nyomán Ruszka Krajnában tartományi választást tartottak. Április 8-án megalakult Munkácson a tartománygyűlés legfelsőbb szerve: Ruszka Krajna Kormánytanácsa. Április 17-én került sor a második (és utolsó) ülésre, amit a munkácsi városi direktórium felfegyverzett polgárokkal oszlatott szét. Ez volt az első ruszin parlament.⁶

A Tanácsköztársaság idején megyei direktóriumok alakultak: beregi (központja: Beregszász), ugocsai (Nagyszőlős), máramarosi (Huszt) és ungi (Csap).

² A „tradicionális” régiók közé sorolt kárpátaljai területek Magyarországon belüli állapotára, helyére lásd *Beluszky Pál* tanulmányát a kötetben.

³ Az autonómia megadását a központi sajtó is az egyetlen lehetséges megoldásnak tekintette. Lásd *Pesti Hírlap*, 1918. november 15.; *Népszava*, 1918. november 18.

⁴ A december 10-i budapesti tanácskozásról beszámolt a *Pesti Hírlap* 1918. december 14-i száma.

⁵ *Magyar Törvénytár. 1918. évi törvények és néptörvények*. Franklin Társulat, Bp., 1919, 214–215.

⁶ *Нариси історії Закарпаття*. Т. II. Ред. кол. І. Гранчак та ін. „Закарпаття”, Ужгород, 1995, 80–81.

Szinte minden településnek volt helyi direktóriumja. Ruszka Krajna népbiztosa március 24-től Avgusztin Stefán lett, aki munkácsi képviselőjének nevezte meg Kaminszki József ügyvédet. Az országgrész kormányzásában demokratikus elveket igyekeztek megvalósítani, visszafogni a hátrányos országos rendelkezéseket, többek között állami fizetést kaptak az egyházi személyek.⁷ A Ruszin Népbiztosság elrendelte április 9-én a ruszin Vörös Gárda, április 12-én a ruszin Vörös Őrség felállítását (mindkettőt Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes, Abaúj és Gömör megye területére).⁸ Április 29-re azonban a csehszlovák és a román katonai megszállás a régióban véget vetett a tanács hatalomnak (40 napig állt fenn, március 21-től).⁹ A Tanácsköztársaság június 23-án elfogadott alkotmánya még kitért arra, hogy a „ruszin többségű magyarországi összefüggő kerületeket (...) ruszin nemzeti kerületeknek ismeri el” (87. §).¹⁰

Az autonóm terület határai folyamatosan szűkültek. Január–március folyamán a román hadsereg benyomult a Felső-Tisza vidékére.¹¹ A csehszlovák katonaság január 12-re elfoglalta az Ung folyóig terjedő nyugati térséget, közte Ungvárt, ahová a 31. számú ezred vonult be Ciaffi olasz ezredes vezetésével. (Május 2-ig a megszállt területek katonai parancsnoka, utóda Hennoque francia tábornok.) Február 19-én elfoglalta hivatalát Ladislav Moys, a csehszlovák hatóságok által kinevezett ungi zsupán. Április 16-ától a román hadsereg (a párizsi békekonferencián február 26-án megállapított, a nagyhatalmak által március 17-én jóváhagyott demarkációs vonal teljes hosszában), április 23-ától a csehszlovák hadsereg is tovább folytatta a felvonulást. Román megszállás alá jutott a területnek körülbelül 65%-a a Máramarossziget–Técső–Huszt–Beregszász–Csap vonalon. A csehszlovák hadsereg vette birtokába az Ungvári, a Nagybereznai, a Perecsenyi járást, a Munkácsi járás egy részét, május 3-án foglalták el Csapot, július 23-án Beregszászból már a román katonaságot szorították ki (a régiónak mintegy 35%-a). Július 25-én a Vörös Hadsereg bombázta Csapot, mire a csehszlovák hadsereg megszállta a július 1-jei pozsonyi fegyverszüneti szerződésben kijelölt felvidéki semleges zónát.¹²

⁷ A kérdésről a kárpátaljai sajtóban folyó vitát foglalta össze a Ruszinszki Magyar Hírlap, 1922. március 9-i számában. Ezt az álláspontot a mai ukrán történetírás is elfogadja. Lásd *Нарису історії Закарпаття...* i. m. 80.

⁸ Lásd a ruszin népbiztosság rendeleteit: R. N.: *A ruszin Vörös Gárda megalakítása*. In: Tanácsköztársasági Törvénytár. II. A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei. 1919. IV. 10–IV. 30. A Magyarországi Szocialista Párt kiadása, Bp., 1919, 235–236.; valamint R. N.: *A ruszin Vörös Őrség megalakítása*. Uo. 236–238.

⁸ *Встановлення радянської влади на Закарпатті у 1919 р. Ред. І. Гранчак. Ужгород, 1989.*

¹⁰ *A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya*. In: Tanácsköztársasági Törvénytár V. A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya. A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei. 1919. VI. 10–VI. 30., 21. p.

¹¹ Lásd a kötetben *Eördögh István* tanulmányát.

¹² Párizsban Beneš, az új csehszlovák állam kül- és belügyminisztere diktálta a Magyarország és Csehszlovákia közti demarkációs vonalat (amely nem szerepelt a belgrádi katonai konvencióban), annulláltatta az etnikai elveken alapuló Bartha–Hodža-féle megállapodást, elsimította a konfliktust, amely a magyar demarkációs vonalak Cseh-

1. 2. Ukrán tervek

Az ukrán irányzat a máramarosi részen tudott a legerőteljesebben megnyilvánulni. 1918. november 8-án Kőrösmezőn a település és a környező falvak lakói határozatot hoztak a Huculföld Ukrajnához csatolásáról. Megalakították a Hucul Néptanácsot (Jaszinyai [Kőrösmezei] Ukrán Néptanács). Képviselői jelen voltak a december 10-i budapesti tanácskozáson (a ruszin autonómiáról), december 18-án a máramarosszigeti tanácskozáson, ahol be lettek választva a Máramarosi Néptanácsba. Novemberben Sztanyiszlavban megnyílt a Hucul Néptanács képvisellete. December 22-én azonban a magyar katonaság bevonult Kőrösmezőre. A Néptanács tagjai a hegyekbe menekültek, majd a január 7-ről 8-ra virradó éjjel felkelést szerveztek Kőrösmezőn. Január 13–17. között fegyverrel elfoglalták a Rahói járást. A továbbnyomulást a román hadsereg állította meg. Május elején, amikor a román hadsereg megindult Rahó irányába, a Hucul Néptanács harc nélkül feladta az addig ellenőrzött területet.¹³

Január 21-én Huszton ukrán kongresszust tartottak Mihajlo Brascsajko kárpátjai politikus (a régióban az ukrán mozgalom szervezője) elnökletével, melyen határozatot hoztak az Ukrajnával való „újraegyesülésről”. Másnap Kijevben az Ukrán Nemzeti Tanács direktóriumja kimondta a Nyugat-ukrán Népköztársaság (Galícia, Bukovina, valamint „Uhorszka Rusz”) és a Dnyeperi Nagy Ukrajna egyesítését.¹⁴ A régió sorsa azonban a harmadik irányból dőlt el.

1. 3. Az amerikai ruszinok szervezkedése

Az észak-amerikai földrészen a ruszin–ukrán emigráció állandó figyelemmel kísérte az anyaföld eseményeit. Többféle irányzat létezett, melyek közül arra térek ki, amelyek végül is eredményesnek bizonyult.¹⁵

1918. július 23-án az egyesült államokbeli Homesteadben két ruszin görög katolikus szervezet egyesülésével alakult meg a Ruszinok Amerikai Néptanácsa (American National Council of Ruthenians) Nyikolaj Csopej elnökletével. A tanács megbízta Gregory Zhatkovych ügyvédet, hogy foglalja össze a szervezet célkitűzéseit, amit memorandum formájában az USA elnökéhez kívánnak továbbítani. A szervezet képviselői útján októberben tárgyalt Wilsonnal, tagja lett a Közép-európai Demokratikus Szövetségnek (elnöke: Masaryk), Philadelphiában aláírta a független közép-európai népek közös céljait megfogalmazó nyilatkozatot. November 12-én pedig a Ruszinok Amerikai Néptanácsa Scran-

---

szlovákia általi megszegéséből adódott, sőt, ez a demarkációs vonal végleges politikai határrá vált. Lásd Adám Magda: *Eduard Beneš*. Rubicon, 1994/3., 20–23.

¹³ Figyelemre méltók a résztvevők visszaemlékezései: С. Клочурак: *До волі*. Ужгород, 1992; В. Піпаш: *Республіка з нашої доли*. In: *Закарпатська правда*, 1992. IV. 29.

¹⁴ *Нариси історії Закарпаття*... 66–68.

¹⁵ Lásd: *Українські Карпати. Матеріали міжнародної конференції „Українські Карпати: етнос, історія, культура”*. Ужгород, 1991. VIII. 26–IX. 1. „Карпати”. Ужгород, 1993.; Shandor, Vincent: *Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century. A Political and Legal History*. Ukrainian Research Institut, Harvard University, n. d. 3–34.

tonban megszavazta az „ősi ruszin területek” – Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, Gömör, Borsod, Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros – Csehszlovákiához való csatolását „széles jogkörű autonómiával” (Scranton resolution). Másnap Zhatkovych Washingtonban átadta Masaryknak a scrantoni kongresszus jegyzőkönyvét, november 15-én pedig külön levélben értesítette Wilson amerikai elnököt és Robert Lensing külügyminisztert a scrantoni döntésről.

Ennek nyomán a január 18-án megnyíló párizsi békekonferenciára a csehszlovák kormányt képviselő Beneš és Kramař a ruszinok képviselőjére Zhatkovych Gregoryt és Gardosh Julijt, az amerikai ruszinok küldötteit, és Anton Beszkidet, az Eperjesi Ruszin Tanács elnökét hívta meg. Mindhárman február 13-án érkeztek a helyszínre, ahol Közös Bizottságot alakítottak a ruszin érdekeknek a békekonferencián való képviselőjére, a csehszlovák kormánnyal való tárgyalásokra. Március 12-én a párizsi békekonferencián jóváhagyólag vették tudomásul a csehszlovák követeléseket, többek között a Kárpátaljára vonatkozókat.

1919. május 8-án a csehszlovák megszállás alatt levő Ungváron az eperjesi, az ungvári és a huszti ruszin tanácsok Avgusztin Volosin elnökletével tartott közös gyűlésükön megalakították a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanácsot (Центральна Руська Народна Рада, elnök: Anton Beszkid, alelnökök: Avgusztin Volosin, Miron Sztripszkij és Mihajlo Brascsajko). A Tanács kimondta a Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozást. A határozatot az Avgusztin Volosin vezette nagy létszámú küldöttség Prágában átadta Masaryk köztársasági elnöknek.

Július 29-én ugyanitt megkezdődött a tárgyalás Masaryk köztársasági elnök, Antonín Švehla belügyminiszter, valamint Gregory Zhatkovych (Ruszinok Amerikai Néptanácsa) részvételével a ruszin–szlovák határról, a ruszin autonóm terület igazgatásának megszervezéséről. Elhatározták: az irányítást ideiglenes direktóriumra bízzák, melynek elnökévé a kormány augusztusban Zhatkovychot fogja kinevezni. Ugyanezen a napon a csehszlovák kormány megbízásából Ungvárra érkezett Breicha azzal a feladattal, hogy megszervezze a polgári közigazgatást. Augusztus 20-tól hivatalosan a ruszin terület polgári igazgatásának vezetője lett (1920. április 26-ig).

Augusztus 12-én Zhatkovych a csehszlovák köztársasági elnök által látta-mozott levélben tudatta a Központi Orosz Nemzeti Tanáccsal, hogy a köztársasági elnök kinevezte az autonóm direktórium élére. Ekkor még úgy tudta, hogy „végrelegesen” Kárpátaljához fog tartozni a Szepes megyei Olublói járás, Sáros és Zemplén megyék északi, Ung megye északi és keleti része, valamint Bereg, Máramaros és Ugocsa megye.

2. 1919. szeptember – 1920. július

1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben került aláírásra az a szerződés,¹⁶ melynek értelmében a régió (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vár-

¹⁶ A Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés. In: Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a*

megyék nagyobb része) Podkarpatszka Rusz néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került. E szerződés 10–13. cikkelyeiben a Csehszlovák Köztársaság kötelezte magát, hogy a területet önkormányzattal rendelkező autonóm egységként szervezi meg, autonóm gyűlést állít fel, amelynek törvényhozó hatalmat kell kapnia a nyelvhasználat, az oktatásügy, a vallásügy terén, valamint a helyi közigazgatás kérdéseiben. (A csehszlovák törvénykezésben 508. sz., kihirdetve 1921. december 31-én.¹⁷) Október 3-án a belügyminisztérium rendeletben közölte, hogy Podkarpatszka Ruszban a legfőbb hatalom a katonai parancsnok (Hennoque) kezében van, illetve meghatározta a polgári közigazgatás vezetőjének (Breicha) pontos jogkörét. November 8-án Hennoque és Breicha aláírásával megjelent az *Általános Szabályzat* (Generalny Statutum) Podkarpatszka Rusz megszervezéséről és közigazgatásáról,¹⁸ mely többek között kimondta, hogy „Csehszlovákia kötelezi magát létrehozni a Kárpátaljai Ruszin Területet a szövetséges és résztvevő nagyhatalmak által megjelölt határokon belül mint autonóm egységet a csehszlovák államban és felruházni azt a csehszlovák állam egységével megegyező legmesszebbmenő önkormányzattal”. A terület ügyeit a szojm (ruszin országgyűlés) és az annak alárendelt kormányzó fogja intézni. Az autonómia életbelépéséig ideiglenes Ruszin Autonóm Direktóriumot neveznek ki. A határokról (II. fejezet):

- „a) a szlovákokat és ruszinokat elválasztó demarkációs vonal Csap községtől Užhorod (Ungvár) város északi részéhez húzódik és pedig oly módon, hogy a vasúti vonal Szlovákiához, Užhorod pedig a ruszin államhoz fog tartozni és innen az Ung folyó mentén a Kárpátokig. E vonaltól az összes keletre eső terület Autonóm Ruszin Területnek lesz tekintve.
- b) Az Autonóm Ruszin Terület déli határa úgy lett a békekonzferencia által megállapítva, hogy a ruszin–magyar határ Csaptól kezdve ruszin területen marad egész Máramarosszigetig, mely város Romániának jut. A határ további részében a Tisza folyó mentén északra halad az északi határhoz, mely megfelel a volt Magyarország és Galícia közötti határnak.
- c) Amennyiben a ruszin népnek egy része a békekonzferencia határozata alapján minoritást képez a szlovák területen, a csehszlovák kormány mindkét nép képviselőtének azt javasolta, hogy egyezzenek bele az összefüggő (folytatolagos) ruszin területnek az Autonóm Ruszin Területhez való esetleges csatlósába.”

November 10-én Csehszlovákia ratifikálta a saint-germain-i szerződést, s ugyanezen a napon kinevezték Podkarpatszka Rusz Autonóm Direktóriumát; elnöke: Gregory Zhatkovych. A direktóriumhoz hat osztály tartozott: 1. elnöki és határon túli, 2. művelődési és iskolaügyi, 3. vallási, ipari és kereskedelmi, 4. igazságszolgáltatási, földművelésügyi és élelmiszer-ellátási, 5. belügyi, 6. pénzügyi. A közigazgatási beosztás szerint a terület négy zsupából állt: Ungvári

---

második világháború legfontosabb politikai szerződésai. Közgazdasági és Jogi Könyvtár-dó, Bp., 1966, 87–92.

¹⁷ Itt és a továbbiakban a törvények hivatkozása: Kemeneczký Kálmán: *A Slovenskón és Podkarpatská Rusban hatályos magyar és csehszlovák jog rendszerbe foglalása. Igazságügyi, közigazgatási és pénzügyi (bankügyi) hármass mutató.* Košice, 1924.

¹⁸ Szövegét lásd: Ruszinszkoí Magyar Hírlap, 1925. július 7.

(hozzá tartozott az Ungvári, Perecsenyi, Szerednyei, Nagybereznai járás), Munkácsi (Munkácsi, Dolhai, Szolyvai, Oroszvégi, Alsóvereckei, Volóci járás), Beregszászi (Beregszászi, Huszti, Ilosvai, Kaszonyi, Nagyszőlősi járás) és Máramarosi zsupa (Rahói, Nagybockói, Técsői, Taracközi járás). Néhány nappal később Zhatkovych a homesteadi ruszin kongresszuson számolt be arról, hogy Podkarpatszka Rusz a legszélesebb körű autonómiát fogja kapni.

Zhatkovych és a direktórium azonban gyakorlatilag tehetetlennek bizonyult. Február 19-én a direktórium lemondott. Február 29-én megszületett a Csehszlovák Köztársaság alkotmánya (a törvénytárban 121. sz.), melynek 3. §-a megerősítette, hogy Kárpátalja, amely „önkéntes csatlakozás alapján” az „egyes és oszthatatlan” Csehszlovák Köztársaság része, a „legszélesebb körű autonómiával lesz felruházva”, élén a kormányzóval, aki a ruszin országgyűlésnek lesz felelős.¹⁹

Április 18-án, illetve 25-én megtartották az első általános választásokat a csehszlovák nemzetgyűlésbe és a szenátusba. A választási törvényben (1920. február 29., 123. sz.) Podkarpatszka Rusz a Csehszlovák Köztársaság 23. számú választókerülete, amely kilenc parlamenti képviselőt és négy szenátort választhat. Ebből a körből azonban Kárpátalja kimaradt, hivatkozással a román katonai jelenlétre. A román hadsereg kivonulása szakaszosan, február 24-től augusztus végéig tartott, amikor a csehszlovák minisztertanács 2616. sz. határozatával Kárpátalján szükségállapotot vezettek be, amely 1922. április 26-ig volt érvényben.

Április 26-án elfogadták a Generalny Statutum módosítására vonatkozó 356. sz. kormányrendeletet. Ennek értelmében Breichát, a polgári közigazgatás vezetőjét felmentették tisztségéből, május 5-én pedig Masaryk köztársasági elnök Zhatkovychot Podkarpatszka Rusz kormányzójának nevezte ki ideiglenes jelleggel („a szojm összehívásáig”). Az alkormányzó a cseh Peter Ehrenfeld lett.

Zhatkovychnak azonban továbbra sem sikerült előbbre jutnia a kormánnyal folytatott tárgyalásokban, ezért 1921. március 17-én, kiábrándultan és csalódottan, olyan keretek között, amely általánosan elfogadott lett a 20–30-as években Kárpátalján a sajtótájékoztatókra, teaestélyen jelentette be: „Midőn elfogadtam az autonóm Direktórium elnökségét és a kormányzóságot, tettem azt azon erős őszinte meggyőződésből, hogy ezáltal e megbízás, cél és eszmény előmozdítva lesznek. A nagy hivatalok azonban nagy kötelezettséggel járnak, amelyek akadályul szolgálnak azon cél és eszménynek, melynek fejlődését feladatommak tűztem. Ezért készítettem én és tegnap elküldtem Prágába egy speciális küldönc által egy részletes Exposé-t,²⁰ melyben fel van sorolva a Ruszin–Csehszlovák Unió eseményeinek története és egyidejűleg beadtam a köztársasági elnök úrnak a Podkarpatszka Rusz kormányzói állásáról való lemondásomat.”²¹ Áprilisban Prágában minisztertanácsi ülésen foglalkoztak a kérdéssel. Május elején a kormányzót fogadta T. G. Masaryk köztársasági elnök és Jan Černy miniszterelnök. Zhatkovych nem vonta vissza a lemondását, és május 17-én hiva-

¹⁹ *A Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevele*. Állami Könyvkiadó Hivatal, Prága, 1923.

²⁰ Megjelent nyomtatásban: Zhatkovich, G. I.: *Otkrytoe-Exposé. Homestead*. Pa.: Rusin Information Bureau, n. d.

²¹ *Rusinszki Magyar Hírlap*, 1921. március 18.

talos búcsút vett Ungvártól. Nyár végén visszautazott az Egyesült Államokba; kislánya súlyos betegsége és halála akadályozta a korábbi távozásban. Július 26-án hívei Ungváron bankettet adtak a tiszteletére. A *Ruszinzkói Magyar Hírlap*, a magyar pártok hivatalosa szerint a bankett „Ruszinzkó összes ruszinjainak első nagy politikai demonstrációja” volt.²² A bankett után Kaminszki József, a Podkarpatszka rusz-i Földműves Szövetség ügyvezetője felszólította a többi pártot, hogy alakítsanak egységes frontot, lépjenek koalícióba az autonómia megvalósítása, a szojm összehívása, a ruszin határkérdés megoldása, a nyelvről, az államjogi orientációról stb. folytatott viták rendezése érdekében.

3. 1921. október – 1924. március

Zhatkovych távozása után közel két és féléves időszak következett, amikor nem neveztek ki új kormányzót, Ehrenfeld alkormányzói minőségben intézte az ügyeket. A lakosságot leginkább a pénzbeváltás, a földreform, a beszolgáltatások, az állampolgárság rendezése, a munkalehetőség biztosítása, a csehszlovák-román határkiigazító bizottság tevékenysége foglalkoztatta, melynek feladata a két ország közötti végleges határok megállapítása volt. Településcserére egyetlen alkalommal került sor, amikor 1921. június 25-ével Nagypalád Nagytarnáért Kárpátaljához került. Lehetővé vált a kishatárforgalom Románia és Magyarország felé.

A magyar pártok (Ruszinzkói Magyar Jogpárt, a Ruszinzkói Őslakosság Autonóm Pártja, az Országos Keresztényszocialista Párt, valamint az Országos Kisgazda, Földműves és Iparos Párt helyi szervezete, korabeli szóhasználattal „ruszinzkói kerülete”) elsősorban a pártszövetség, az állami hivatalvállalás, az adózás, a magyar oktatásügy kérdéseire figyeltek. Problémát okozott, hogy az egykori Ung megyét a csehszlovák közigazgatás megosztotta Kárpátalja és Szlovénzkó között. A kialakult helyzet lényegét jól érzékelteti a *Ruszinzkói Magyar Hírlapból* vett idézet: „Az Ung megyei kérdés állandóan foglalkoztatja a közvéleményt, jöllehet egyelőre a régi értelemben vett egységesítésről nem lehet szó. Van egy mozgalom, melynek célja az egész Ung megyének Ruszinzkóhoz csatolása, ezzel ellentétben áll a másik mozgalom, mely Ung megyét Szlovénzkó javára szeretné kiegészíteni.”²³ Itt csak közigazgatási értelemben vett egységesítésről volt szó. A ruszin pártok viszont nemzetiségi alapon tartottak igényt szlovákiai területekre, az autonóm terület határát a Poprádig akarták kiterjeszteni.

A közigazgatás tekintetében a fontosabb változás, hogy 1921. október 15-től életbe lépett a belügyminiszter augusztus 26-án kelt rendelete, melynek értelmében Podkarpatszka Rusz három részre (zsupára) tagolódott: 1. Ungi zsupa, székhely: Ungvár (Ungvári, Perecsenyi, Nagybereznai, Szerednyei járások, Ungvár város), 2. Beregi zsupa, székhely: Munkács (Munkácsi, Latorcai, Alsóvereckei, Szolyvai, Felvidéki, Mezőkaszonyi, Tiszaháti járások, Munkács és Be-

²² Uo. 1921. július 29.

²³ Uo. 1921. július 21.

regyszász város), 3. Máramarosi zsupa, székhely: Huszt, ideiglenesen azonban Nagyszőlős, amíg Huszton be nem fejeződött a hivatali negyed építése (Huszt, Técsői, Taracközi, Nagybocksói, Rahói, Dolhai, Ökörmezői, Nagyszőlősi járások). 1923. január 31-ével a Mezőkaszonyi járás megszűnt, Mezőkaszony, Hettyen, Beregsom, Zápszony, Kisharangláb a Beregszászi; Kis- és Nagydobrony az Ungvári; Bátyu, Barkaszó, Bótrágy, Szernye, Csongor és Rafajnaújfalú a Munkácsi járáshoz került. Az 1923. június 7-én kelt 113. sz. kormányrendelet szabályozta Kárpátalján a közigazgatási hatóságok működését, illetékességét, az augusztus 7-i 171. sz. kormányrendelet (kihirdetve augusztus 18-án) pedig a kárpátaljai települések jogviszonyát (kiterjesztette a szlovenszkói községi választásokról szóló 1919. január 31-én kelt 75. sz. törvény hatályát). Ungvár és Munkács rendezett tanácsú városok maradtak, Beregszászt viszont nagyközséggé fokozták le.

Az autonomista mozgalomnak Beneš kárpátaljai látogatása adott újabb lendületet 1921 decemberének végén. A miniszterelnök ungvári beszédéből: „Én autonomista vagyok. Felfogásom s az önök felfogása között csupán tempóbeli különbség van. Mert én fokozatosan kívánom az autonómiát kiépiteni.”²⁴ Újévi prágai beszédében Masaryk köztársasági elnök így fogalmazott: „A kárpátaljai polgárságot rá kell nevelni a közigazgatásra és ki kell művelni.”²⁵ Januárban minisztertanácsai üléseken vitázták meg a Kárpátalja közigazgatásának átszervezésével összefüggő kérdéseket. A minisztertanács megszüntette a területen a katonai közigazgatást és napirendre tűzte a községi és parlamenti, valamint a szojmbéli (az alkotmány szerint a leendő ruszinszkói parlament) választások kiírásának kérdését. Márciusban Prágában tárgyaltak a kárpátaljai politikai pártok a tartományt illető kormányprogramról. A Ruszin Néppárt, a Ruszin Parasztpárt, a Köztársasági Agrárpárt, a Ruszin Földműves Autonóm Párt, a Kárpátorosz Munkapárt, a Földműves Szövetség, a Magyar Kisgazdapárt, a Keresztényszocialista Párt, az Autonóm Óslakos Párt, a Magyar Jogpárt, az Ortodox Zsidó Párt, a Zsidó Polgári Párt, a Cionista Párt és a Kommunista Párt közös ülést tartott. Ez volt az első és utolsó alkalom, hogy a tartományt érintő kérdésben a pártok ilyen széles körben képviseltették magukat. Az elfogadott közös nyilatkozat kimondta, hogy a kormány törvénytelenül jár el, amikor Kárpátalja ügyében a szojm összehívása nélkül akar dönteni, valamint sérelmezte, hogy „az ideiglenes határt a ruszin nép részvétele nélkül az Ung folyóban állapították meg, minek következtében a ruszin népet két részre szakították szét, s az egyikben elválasztották Ruszinszkótól és hozzácsatolták Szlovenszkóhoz”. Szükséges, hogy „Ung megyének déli és nyugati része, valamint Zemplén megye is közigazgatási tekintetben még a szojm összehívása előtt Ruszinszkóhoz csatoltassék”.²⁶

A szövetségi gondolat alapján a köztársasági agrárpárt, a földműves szövetség, a munkapárt, az autonóm földműves párt és a néppárt a cseh agrárpárttal kötött megállapodás alapján egységes földműves pártba tömörült. A

²⁴ Idézi: Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1922. január 4.

²⁵ Masaryk, T. G.: *Nemzeti feladatok*. In: Politikai gondolatok. Prager Könyvkiadó Vállalat, Bratislava, 1935, 212–213.

²⁶ Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1922. március 29.

Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt elnökévé Kaminszki Józsefet választották meg. A párt tárgyalásokat kezdeményezett Antonín Švehla miniszterelnökkel, aminek eredményeképpen 1923. november 18-án Podkarpatszka Rusz új kormányzójává nevezték ki a párt vezetőségének egyik tagját, Anton Beszkit. Az alkormányzó a cseh Antonín Rozsypal miniszteri tanácsos lett.

A Ruzsinszkói Magyar Pártok Szövetségének álláspontját a munkácsi „magyar nemzeti kongresszus” (1923. május 6.) záró határozata így fogalmazta meg: „Meg vagyunk győződve arról, hogy e területen a ruszin nép szimpátiájával találkozó politikának helyes utat csak az a ruszin politikai pártvezér találta és találhatja meg, aki az egész őslakossággal összefogva küzd e terület részére a békeszerződésben is biztosított, nem ruszin, hanem ruzsinszkói autonómia megvalósításáért, amelyet mi is az első perctől zászlónkra írtunk.”²⁷

A konszenzus megszületése után az azt tető alá hozó Kárpátorosz Köztársasági Földműves Párt szinte azonnal meghasonlott. A tagság egy része úgy döntött, hogy belép a Csehszlovák Köztársasági Földműves (Agrár) Pártba, s a továbbiakban annak podkarpatszka ruszi tagozataként fognak tovább működni. Az ellenzék – a volt Ruzsinszkói Földműves Szövetség (Kaminszki-párt) és az Autonóm Ruszin Földműves Párt (Mocskos-párt) – tagjai megalakították az Autonóm Földműves Szövetséget, melynek legfőbb programpontja az autonómia követelése volt. A párt elnökévé Iván Mocskost, ügyvezetőjévé Iván Kurtyákot választották. A politikai főtitkár Bródy András lett.

Már ezzel az új felállással tartották meg Kárpátalján az első parlamenti választásokat 1924. március 16-án (pótválasztások Csehszlovákiában).²⁸ A kommunisták fölünyes győzelmet arattak, a kilenc képviselő és négy szenátor közül hatan kerültek ki soraikból.²⁹ A kárpátaljai képviselők és szenátorok első felszólalásaikban az autonómia valóra váltását, az autonóm terület földrajzi és néprajzi értelemben vett határainak megállapítását követelték.³⁰

4. 1926. február – 1928. július

A közhangulat érezhető felélénkülése követte a nyelvtörvény³¹ végrehajtási rendeletének³² megjelenését 1926 februárjában. A kárpátaljai pártok értelmezé-

²⁷ Uo. 1923. május 10.

²⁸ Ezen kívül 1925-ben, 1929-ben és 1935-ben voltak parlamenti választások Kárpátalján, immár együtt az ország egészével.

²⁹ A kárpátaljai kommunista párt felhívását a ruszin autonómiával, a magyarság érdekvédelmével kapcsolatban a Munkás Újság tette közzé 1925. szeptember 23-i számában.

³⁰ Ebben az időszakban dolgozta ki alkotmánytervezetét a választásokon a magyar listát adó párt – Őslakosok Autonóm Pártja – és egyben a Ruzsinszkói Magyar Pártszövetség elnöke, Árky Ákos. A mintát „a Horvát–Szlavón–Dalmát autonómia történelmi alakja” adta. A tervezet nem tért ki a határok kérdésére. Lásd Árky Ákos: *A ruzsinszkói magyarság és Ruzsinszko autonómiája*. Sylvester Rt., Bp., 1927.

³¹ A Csehszlovák Köztársaság nyelvtörvénye (1920. február 29., 122. sz.), a Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevelének (1929. február 29., 121. sz.) kiegészítése. A hivatalos nyelvhasználati jogot a „nemzeti és nyelvi kisebbségekre nézve” a 20%-os határhoz kötötte. A 6. § szerint: „A Ruzsinszko számára létesítendő országgyűlésnek fenntart-

se szerint a rendelet „kisebbségi nyelvnek” deklarálja a ruszint, holott annak az államnyelvvvel egyenrangúnak kellene lennie. Ismét a Központi Orosz Nemzeti Tanács lett a hangadó, amely február 8-i ungvári gyűlésén erőlesen tiltakozott a nyelvtörvény ellen, felhívta a politikai szervezeteket, az országgyűlési képviselőket a ruszin lakosság autonóm nyelvi jogainak védelmére.

A tiltakozási hullámot felerősítette a közigazgatás tervezett reformja. A Tanács Kárpátalja-szerte plakátokat ragasztatott ki, amelyeken a kormány javaslatával szemben autonómiát követelt, felhívta a településeket, hogy válasszának küldötteket egy általános nemzeti tiltakozó gyűlésre. A ruszin pártok a hónap végén Huszton tartott közös gyűlésükön egységesen követelték Kárpátalja határainak a Poprádig való kiterjesztését. A kárpátaljai magyar ellenzéki pártok is csatlakoztak a ruszinok autonomista mozgalmához.³³ A Magyar Nemzeti Párt februári prágai értekezlete viszont alapjában egyetértett a kormány elképzelésével, azzal a megkötéssel, hogy a közigazgatási területeket, amelyek létesítését a reformtervezet előírja, a volt magyar vármegyék határainak megfelelően rendezzék, a kárpátaljai szojmban pedig a magyar nemzeti kisebbség létszámának arányában vehessen részt.³⁴

1926. június 4-én megszületett a 84. sz. kormányrendelet, amely kimondta a három ruszinszkói zsupa (ungi, beregi, máramarosi) összevonását. Kárpátalja parlamenti képviselői egységesen állást foglaltak a terület nagyzsupává alakítása ellen, mert az az autonómia megadásának újabb elodázását jelentette volna. „Mindaddig, amíg életbe nem lép Ruszinszkó autonómiája, amíg nem hívják össze az autonóm szojmot és nem állapítják meg a végleges határokat, nemcsak idő előttinek, hanem törvényellenesnek is tartjuk a mai megyei szervezet megváltoztatását.”³⁵ A kormányrendelet azonban július 1-jei hatállyal életbe lépett, Podkarpatszka Rusz „nagyzsupa” lett Munkács székhellyel. A helyi igazgatási szervek működését a 1926. július 2-án kelt 106. sz. kormányrendelet szabályozta (Szlovenszkóban 385/922. sz.).

A székhely megváltoztatása hatalmas hullámokat kavart, a két város, Munkács és Ungvár között megindult a versengés az elsőségért. A korabeli diskur-

---

tatik az a jog, hogy a nyelvkérdést ezen területen a csehszlovák állam egységével összeegyeztethető módon szabályozza. Amíg ez a szabályozás nem történt meg, ezen törvény alkalmazandó, azonban ezen terület különleges nyelvi viszonyainak tekintetbe vételével.” Szövegét magyarul lásd: *A kisebbségek nyelvi jogai*. Kiadta és magyarázó bevezetéssel ellátta: a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája. Prága, 1926, 35–39.

³² 1926. február 3., 17. sz. A 14. cikk: „Nemzeti és nyelvi kisebbség alatt a törvény és e rendelet értelmében a Csehszlovák Köztársaság ugyanazon, de az államnyelvtől különböző nyelvű állampolgárai értetnek, akikből az utolsó népszámlálás hivatalosan közzétett eredménye szerint a köztársaság egy bírósági eljárásban legalább 20 százalék lakik.” A 100. cikk 1. bekezdése: „Míg Ruszinszkóra nézve a nyelvkérdést saját országgyűlése nem fogja szabályozni, rá nézve is érvényesek ezen rendelet határozatai.” Uo. 47–108.

³³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), K 428 (Sajtó Levéltár, Magyar Távirati Iroda Rt. iratai, könyvomatossági hírek), 707. cs., 1926. február 16.

³⁴ Uo. 1926. február 25.

³⁵ Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1926. június 14.

zusok, politikai csatározások legfőbb témájává vált a közigazgatási reformtörvény előkészítése körüli viták mellett. Közben megszületett a kárpátoroszi Autonóm Földműves Szövetség autonómiatervezete Földesi Gyula alelnök, nyomdatulajdonos megfogalmazásában.³⁶ A határokról: „A kárpátaljai oroszok vitán kívül Kőrösmezőtől a Tátráig, a Fehér-Tiszától a Poprád folyóig laknak. Tehát ezen határok között elterülő földnek önkormányzatra van joga. Miután azonban ezen területen egyéb nemzetek is, zipserek, keleti szlovákok és magyarok is laknak, mi ezen föld részére területi, politikai autonómiát követelünk, mely megilletné az összes itt élő nemzeteket, nem csak az oroszokat.

Számolunk továbbá azzal, hogy autonóm területünk egy igen értékes és kulturált része fekszik nyugaton s azért a vezető szerepet szívesen megosztanók országrészünk nyugati kultúrgócpontjaival, sőt fővárossá is az ekként megnagyobbított autonóm területünk legnagyobb és legelső városát, Kassát akarjuk nyilvánítani.” Ruszinszkó és „a most még Kelet-Szlovenszkó néven ismert Nyugat-Ruszinszkó részére az ottani ethnografiai megoszlásra való tekintettel szükségesnek tartjuk”, hogy „6 orosz, 2 szlovák, 2 magyar és 1 német járásfőnökség (zsupánátus) s azonkívül járásfőnökségi (zsupánátusi) jogkörrel felruházott Kassa főváros és 8, esetleg több rendezett tanácsú város lenne megszervezve, mint közigazgatási egységek. Hasonló tagozódás szerint állítanók föl a pénzügyigazgatóságokat, tanfelügyelőségeket, törvényszékeket és egyéb intézményeket. (...) A zsidókat ezen felállításunkban nem vettük tekintetbe (...). Tekintettel azonban a zsidó vallású polgárainknak bizonyos vallási érdekeire, hajlandók vagyunk a kormányzói hivatal kebelén belül egy, a törvény által meghatározott jogkörrel felruházott zsidó ügybiztost alkalmazni.” Magyar oldalról az Országos Keresztényszocialista Párt kassai szervezetének vezetősége határozatban mondta ki, hogy „rokonszenvvel fogadja a Ruszinszkóból kiindult mozgalmat, mely szerint ezen autonóm területet a Tátráig, a Poprád folyóig terjesszék ki és ezen terület fővárosa Kassa legyen, mely területen az uralkodó ruszin nép mellett a kisebbségek jogai is teljességben érvényesülnek”.³⁷

1928. július 1-jén Csehszlovákiában életbe lépett a közigazgatási reformtörvény (1927. július 14., 125. sz.).³⁸ Podkarpatszka Rusz a köztársaság más területeinek mintájára szervezett tartomány, a székhely Ungvár. Az egységes közigazgatás kétszintes: tartományi (országos) és járási hivatalok végzik az ügyintézését.³⁹ Kárpátalján viszont az 1927. július 15-ei 103. sz. kormányrendelet értelmében az országos elnök mellett továbbra is van kormányzó.⁴⁰

³⁶ Földesi Gyula: *Az autonóm Kárpátoroszország államjogi vázlatja*. Földesi Gyula Könyvnyomdája, Užhorod, 1927.

³⁷ Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1927. március 23.

³⁸ Szövegét magyarul lásd: *A közigazgatás szervezéséről és az országos, valamint a járási választásokról szóló törvények ismertetése*. A vonatkozó törvények, rendeletek és joggyakorlatok alapján kiadja a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája. Concordia Könyvnyomda és Kiadóvállalat, Bratislava–Pozsony, [1927] 12–56.

³⁹ Az 1927. július 14-ei 126. sz. törvény rendelkezett az országos és járási képviselő-testületi választások rendjéről. Uo. 12–56. Az állami hivatalok hatásköre módosult az 1928. december 18-án kelt 186. sz. és 187. sz., valamint az 1936. december 5-én kelt

Az Országos Hivatal elnökét 1928. augusztus 1-jével nevezték ki Antonin Rozsypal addigi alkormányzó személyében, aki 1937. január 1-jei nyugdíjazásáig maradt állásban; ezután a tisztséget nem töltötték be, ismét csak az autonómia oly sokszor emlegetett „közelgő bevezetése” miatt. Az elnöki teendőket ettől kezdve Jaroslav Meznik addigi országos alelnök látta el az új fordulatig.

5. 1932–1934

A 20-as évek második felében, a 30-as évek elején a hangadó autonomista ruszin párt az Autonóm Földműves Szövetség (Kurtyák-párt) volt, amely rendszeres anyagi támogatásban részesült a magyar kormányzat részéről. A hivatalos magyar kormányzat a 20-as években a Társadalmi Egyesületek Szövetségének Központján, a 30-as években közvetlenül a Miniszterelnökségen és a Külügyminisztériumon keresztül juttatott pénzek révén gyakorolt befolyást a Felvidéken a magyar politizálásra. Kárpátalján önálló tételként szerepeltek a kisgazdák és a keresztényszocialisták, illetve külön támogatásban részesültek a szepességi németek és Kurtyák pártja (majd Bródy is). Kárpátalja finanszírozási különállását a két világháború közötti időszakban végig megőrizte.⁴¹ „A hivatalos kormányzati politika két évtizeden keresztül hol nyílt, hol titkos eszközökkel arra törekedett, hogy a szláv népek közötti közeledést megakadályozza, illetve a nyelvi, vallási különbségeket elmélyítse és ezzel megingassa az államot. Ehhez igyekezett felhasználni a szlovák és a ruszin autonómia törekvéseit.”⁴² A Gömbös Gyula magyar miniszterelnök részére 1934. november 24-i keltezéssel készített bizalmas jelentésben például ez állt: „Kurtyák Iván huszti rutén képviselő halálával [1933. január 2. – F. Cs.] a Magyarországhoz való csatlakozás gondolata meggyengült a rutén nép között.” A „rutén földön” az alábbi három mozgalom él: 1. „Pravoszláv nagyorosz mozgalom”. Ezt „görögkeleti pravoszláv papok” és „nagyorosz emigránsok” irányítják. A leventéhez hasonló intézménybe tömörítik az ifjúságot, az irányítók közt sok a volt cári tiszt. Fő törekvésük az Oroszországhoz való csatlakozás. 2. „Ukrán–kisorosz mozgalom”. Különösen az értelmiség és a tanulóifjúság körében terjed. Célja

---

150. sz. kormányrendeletekkel. Kárpátalján járási és tartományi választásokat 1928-ban és 1935-ben (községi választásokat 1923-ban, 1926-ban, 1931-ben és 1935-ben) tartottak.

⁴⁰ A közigazgatással kapcsolatos kérdésekről: Петръ П. Сова: *Развитие подкарпаттюрскаго общинного и областного самоуправления*. In: Подкарпатская Русь 1919–1936. Ред. Э. Бачинскаго. Ужгород, 1936, 68–70. p.

⁴¹ Lásd erről részletesen: Angyal Béla: *A csehszlovákiai magyarság anyaországi támogatása a két világháború között*. Regio, 2000/3., 133–178. A különállás a párttevékenységre is vonatkozott. Az Egyesült Magyar Párt 1936. június 21-i érsekújvári alakuló ülésén például Hokky Károly így fogalmazott: „A kárpátaljai országos magyar pártszövetség részéről ünnepélyesen jelentem be csatlakozásunkat az egységes politikai vezetés kimondásához és elfogadásához annak biztosítottága mellett, hogy Kárpátalja eddig elismert és gyakorolt belső adminisztratív és szervezeti autonóm önállóságát továbbra is az egységes keretben minden vonatkozásban fenntartja.” Lásd Kárpáti Magyar Hírlap, 1936. június 25.

⁴² Angyal Béla: i. m. 135.

az önálló ukrán államon belül egyesíteni az összes „kisoroszt”. 3. „Kommunista mozgalom”, ami a leginkább a szegény nép körében van elterjedve. „... egy esetleges későbbi időpontbani népszavazásnál a magyarhú lakosság kisebbségbe kerülhet.”⁴³ Megítélésem szerint az „őslakos egység” gondolatának szorgalmazása is azt szolgálta, hogy a magyarok természetes hajlandósága mellett a többi nemzetet is Magyarország felé hajlítsák (nem utolsósorban területi megfontolásból).⁴⁴

A gazdasági válság időszaka az irredenta mozgalmak megerősödését hozta⁴⁵ (illetve a zsidóság a fasizmus térnyerése miatt szervezett tiltakozó megmozdulásokat, bojkottálta a német árukat stb.). 1932 júniusában a Magyar Nemzeti Párt kárpátaljai kerületének beregszászi gyűlésén Korláth Endre pártelnök és parlamenti képviselő (a magyarországi támogatások kárpátaljai közvetítője⁴⁶) kijelentette: „... minden jó szándékú ember a béke érdekében a [béke]szerződések revízióját tartja szükségesnek.”⁴⁷ 1933 áprilisában Bródy András (Ruszinszki Autonom Földműves Szövetség) képviselő parlamenti beszédében kifejtette: „... mi ruszinok (...) minden körülmények között kívánjuk a határrevíziót, mert a Tisza-völgyről és a Máramaroszigetről mi sohasem mondunk le.” Nincs semmi oka, hogy támadjuk a magyarokat, a magyar kultúrát, mert „Podkarpatszka Ruszban ők épp úgy küzdenek autonóm jogaink megvalósításáért, mint mi magunk is”. Kárpátaljára stratégiai szempontból volt szükség: elválasztani Magyarországot és Lengyelországot, megteremteni a kapcsolatot Romániával.⁴⁸ 1934 októberében Ungváron politikai nagygyűlést tartott a magyar pártszövetség „az összetartás, a közös célért küzdés, a testvéries együttműködés demonstrálására”. A megfogalmazott követelések között szerepelt az autonómia megadása. Korláth Endre terjedelmes beszámolójában töb-

⁴³ MOL K 28 (Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály), 156. cs., 322. t.

⁴⁴ Lásd pl. Korláth Endre nyilatkozatát a Kárpáti Magyar Hírlapnak (1936. január 17.) az elfogadott retorika érzékeltetésére: „Kárpátalján nemcsak a magyar nemzeti gondolatot, de a szélesebb körű őslakos gondolatot is képviseljük. – Azt a gondolatot, mely bennünket az évszázadok óta együtt élő többi kárpátaljai néppel összeköt s melynek jegyében családilag és szellemileg annyira összeforrtunk, hogy a világháború utáni légkörben is csak mesterségesen, csak erőhatalommal sikerült bennünket ideig-óráig szétválasztani, de ma már – úgy érzem – ismét egyek vagyunk mindazokban az általános kérdésekben, amik Kárpátalja közjogi, gazdasági és kulturális helyzetéből adódtak. – Nekünk szélesebb körű és az egész Kárpátaljára kiterjedő őslakos gondolatot azzal megbontani, hogy kifejezetten bárhogy vesszük, mégiscsak szűkebb körű magyar nemzeti alapra helyezkedni, nem szabad! – Nekünk inkább áll érdeklünkben e föld népeinek őslakos egysége politikailag és gazdaságilag is, mert ez nagyobb erőt jelent az annyira szent magyar egység gondolatánál is. (...) Kárpátalja autonómiáját csakis az őslakos egység harcolhatja ki. Már pedig többek között ez is a legfőbb feladatunk.”

⁴⁵ A „magyar irredentizmus” összefoglalása ukrán szemszögből: Вереш М. М. – Гиря В. І. – Король І. Ф.: *Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918–1939)*. Ужгород, Вид-во УжДУ, 1998. A kérdés szakirodalmá uo. 122–128.

⁴⁶ Angyal Béla: i. m. 150.

⁴⁷ MOL K 428 (Sajtó Levéltár, Magyar Távirati Iroda Rt. iratai, könyomatos hírek), 711. cs. 1932. június (nap nincs feltüntetve).

⁴⁸ Kárpáti Magyar Hírlap, 1933. május 19.

bek között elmondta: lehetségesnek tartaná „a Kárpátalján szórványban élő magyarság és a békéscsabai szlovákok kicserélését”. Ez ügyben felkereste Szeberényi Lajos békéscsabai evangélikus esperest, aki a terv ellen erőlesen tiltakozott.⁴⁹

Ezzel szemben 1933 márciusában Munkácson tartottak közös értekezletet Kárpátalja cseh és ruszin parlamenti képviselői és szenátorai a magyarországi revizionista mozgalom felerősödésével kapcsolatban. A határozatból: „A podkarpatszka ruszi nép többségét képviselő szenátorok és képviselők a legerélyesebben tiltakoznak a békeszerződések bármilyen irányú revíziója ellen (...). Podkarpatszka Rusz népe sohasem fogja tűrni, hogy ezt a területet bármilyen más államhoz csatolják, és szabadságukat, ha kell, életükkel is megvédelmezzik.”⁵⁰

Hasonló álláspontot foglalt el a Központi Orosz Nemzeti Tanács is.⁵¹ Júniusban a ruszin pártok Ökörmezőn a szabadságemlékműnél tartottak tiltakozó gyűlést „Magyarországnak és szövetségeseinek a demokrácia és a Csehszlovák Köztársaság területei ellen szövődő merényletterve ellen”.⁵²

6. 1935. december – 1937. október

Időközben, 1933. június 15-én meghalt Anton Beszkid, Kárpátalja kormányzója, s ezzel újra kormányzóválság állt be. Eduard Beneš külügyminiszter kárpátaljai útja alkalmával, 1934. május 3-án Ungváron tartott beszédében kijelentette: „az autonómia ügye súlyos pénzügyi kérdést jelent”, „Podkarpatszka Rusz először a republikáé és aztán az idevaló népé”.⁵³

1935 februárjában Konstantin Hrabár személyében kinevezték Kárpátalja (harmadik) kormányzóját. Év végén, röviddel Beneš köztársasági elnökké választása után, a helyi sajtó képviselői előtt bejelentette: küszöbön áll az autonómia életbeléptetése, az előkészítő munka megindul; „nagy részben Kárpátalja őslakossága pártjainak felfogásától, magatartásától függ, hogy milyen lesz az autonómia alapja, s hogy mire és miként fog felépülni. (...) ennek érdekében a különböző pártok közti ellentéteknek a lehetőség szerint kisebbedniük kell.”⁵⁴ Ismét a felfokozott várakozások időszaka következett el.⁵⁵ Hamarosan kiderült azonban, hogy a kormány csupán a kormányzó és hivatala hatáskörét kibővítő törvénytervezetet, „részleges autonómiát” készít elő. Hrabár, valamint a kárpátaljai képviselők és szenátorok hosszas tárgyalásokba kezdtek Milan Hodža miniszterelnökkel.

A kormány a pártokat is felszólította a véleményadásra. A Központi Orosz Nemzeti Tanács 1936 augusztusában terjesztett be memorandumot Prágának. A követelések: 1. minden hatalom azonnal menjen át a kormányzó kezébe, 2. a „kisorosz” nyelvet tegyék meg hivatalosnak, 3. haladéktalanul kezdjék meg a sojmválasztás előkészítését, 4. csatolják Podkarpatszka Ruszhoz a jelenleg

⁴⁹ Uo. 1934. október 19.; Magyarország (Bp.), 1934. november 8.

⁵⁰ Az Őslakó, 1933. március 26.

⁵¹ Kárpáti Magyar Hírlap, 1933. június 2.

⁵² Az Őslakó, 1933. június 25.

⁵³ Idézi: Kárpáti Magyar Hírlap, 1934. május 6–8.

⁵⁴ Az Őslakó, 1936. január 4.

⁵⁵ A kárpátaljai sajtó konkrét dátumot is emlegetett: 1936. szeptember 15.

Szlovenszkóhoz tartozó ruszinlakta területeket (Szobráncot, Nagykapost, Királyhelmece, Nagymihályt, Töketerebest, Varannót, Homonnát, Mezőlaborcot, Szinnát, Sztropkót, Giráltot, Eperjest, Bártfát, Kisszebent, Ólublót, Szepesófalut).⁵⁶ Novemberben Kárpátalja történelmében először ültek közös asztalhoz a ruszin, a nagyoroszlós és az ukrán irányzat képviselői, hogy egységes állásfoglalásban követeljék az autonómiát. Az ülésen elfogadták a Központi Oroszlós Nemzeti Tanács autonómia-tervezetét. A Tanács képviselőjében Mihajlo Brascsajko, Bródy András és Kaminszki József a tervezetet 1937 márciusában adta át a miniszterelnöknek. A határokkal kapcsolatban a javaslat leszögezte: „Podkarpatszka Ruszlós határai Lengyelorszlós, Románia és Magyarorszlós felé egybeesnek a Csehszlósok Állam határaival. Nyugati végleges határát a Csehszlósok Nemzetgyűlés és Podkarpatszka Ruszlós Szojmjának közös bizottsága fogja megállapítani (...). Az Ung folyótól nyugatra eső terület azon politikai járásait, amelyek népességében az 1910., 1919., 1921. és 1930. években tartott népszámlálások eredményeinek átlaga szerint az oroszok (rutének, ruszinok, rusznákok, gör. kath. vagy pravoszlávok) abszolút többségben vannak, már ezen törvény alapján életbe lépése után azonnal Podkarpatszka Ruszlós területéhez kell csatolni” (3. §). Ahol ugyanők „relatív többségben vannak, de az illető járás népességének felét meg nem haladják, népszavazást kell tartani” (4. §).⁵⁷ Prága ezt a tervezetet elvetette.

1937. június 26-án a parlament megszavazta a kormányzói jogkört szabályozó 172. sz. törvényt, amely október 8-án lépett életbe. Hrabár kormányzó sajtótájékoztatón kijelentette: „Tudom, hogy a törvény életbe léptetése nem az autonómia megvalósulása, de jelentős előrehaladás annak érdekében. Hangsúlyozom: az autonómia nem nemzeti, hanem területi autonómia, mely nem egy nemzeté, hanem mindnyájunké, akik e földön lakunk, nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül, a magyaroké is, a zsidóké is! Az autonómiát nem monopolizálhatja senki! Most a munka ideje következik. Tőlünk függ, hogy mikor és hogyan valósul meg az autonómia, mely teljes szabadságot jelent.”⁵⁸ Október 28-án Beneš köztársasági elnök prágai ünnepi beszédében (a köztársaság alapításának 19. évfordulóján) így fogalmazott: „A Podkarpatszka Ruszlós önkormányzatáról szóló törvény e napokban első fázisában már életbe lépett. A távolabbi lépések bizonyára nem túlságosan távoli időben fognak történni s ezekben meghatározzák ennek a területnek különleges viszonyai szerint a további fejlődést. (...) Ennek az államnak kormánya tudatában van mind kötelezettségeinek, mind erejének, amelletl ki fog tartani evolúciós módszerei melletl.”⁵⁹

Mindezeket az eseményeket a magyar pártok úgy élték meg, hogy „Kárpátalján az őslakos ruszinok az utóbbi időben légmentesen elzárkóztak a magyar-

⁵⁶ MOL K 28 (Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály), 156. cs., 322. t. Csatlakozott a kárpátaljai autonómia-mozgalomhoz az Eperjesi Ruszlós Nemzeti Tanács is. Lásd: Kárpáti Magyar Hírlap, 1936. szeptember 11.

⁵⁷ Szövegét magyarul lásd: Kárpáti Magyar Hírlap, 1937. február 26.; február 28.; március 2.; március 5.; március 7.; március 10.; március 12.

⁵⁸ Az Őslakó, 1937. november 6.; Kárpáti Magyar Hírlap, 1937. november 7.

⁵⁹ MOL K 428 (Sajtó Levéltár, Magyar Távíratlós Iroda Rt. iratai, könyomatos hírek), 716. cs. 1937. október 28.

ságtól (...). A közös és életbevágó ügyeket, mint amilyen az autonómia is, a magyarság nélkül készülnek elintézni.”⁶⁰ Az EMP kárpátaljai kerületének 1937. szeptemberi beregszászi gyűlésén elhangzott: magyarnak csak az tekinthető, aki nem támogat a magyarság ellen irányuló törekvést, politikai irányzatot. Továbbra is meg kell maradni az ellenzéki úton, ezért a párt nem fogadja el a kormányzói hatáskörrel hozott törvényt.⁶¹ 1938 nyarára, a külpolitikai tényezőktől is befolyásolva, megérett a (magyar) nemzeti autonómia követelésének gondolata.⁶²

Halványan jelentkezett viszont egy új felfogás az ifjabb nemzedék körében, miszerint „legfontosabb teendő az új kisebbségi közértelmiség kinevelése (...). Meg akarja teremteni a kultúrkapcsolatokat a Csehszlovákiában élő szláv nemzetiségekkel”, nyilvános gyűléseket nem „politikai, pláne pártpolitikai célzattal, vagy programmal, hanem csak tudományos helyzetfelismerés és ismertetés célzatával” kell rendezni. „A fiatalság kitart politikamentessége mellett, tudva, hogy számára ez a legideálisabb út a kisebbségi magyarság létérdekeinek és kulturális értékeinek mindennapi munkával való megvédésénél.”⁶³

7. 1938. október – 1940. augusztus

A szeptemberi események döntő mozzanata, hogy Kárpátalján új lendületet vett az ukrán szervezkedés. Létrejött az Ukrán Népi Védegylet, illetve megalakult az Első Ukrán Központi Nemzeti Tanács. A komáromi tárgyalások megkezdése előtti napon, október 8-án ez a tanács és a Központi Orosz Nemzeti Tanács megalakította Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsát, amely első memorandumában kinyilatkoztatta, hogy magát az önrendelkezéssel és önkormányzattal bíró összes ruszin terület egyetlen törvényes képviselőjének tartja, s küldöttséget menesztett Prágába, hogy tárgyaljon az autonóm kormány megalakításáról. Másnap Jan Syrový miniszterelnök lemondatta Hrabár kormányzót, helyébe Iván Párkányit nevezte ki (korábban a köztársasági elnök személyes tanácsadója volt a ruszin ügyekben, október 4. óta pedig a podkarpatszka ruszi ügyek minisztere). A tisztséget egy napig tölthette be. Október 11-én a

⁶⁰ Lásd Kerekes István (Egyesült Magyar Párt) nyilatkozatát a Kárpáti Magyar Hírlapban, 1936. október 24-én.

⁶¹ Kárpáti Magyar Hírlap, 1937. szeptember 10.

⁶² „Nemzeti önkormányzatot a magyarságnak – Szlovénia és Kárpátalja autonómiájának keretében!” Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. július 7.; „... ha Kárpátalja területi autonómiájának ügyét nélkülünk akarják megoldani, eltérbe tolul a nemzeti autonómia kérdése, mint amely a kárpátaljai, nemkülönben a szlovákiai magyarság önkormányzati törekvéseinek jobban megfelel.” Uo. 1938. július 10.; az EMP hivatalos álláspontja: „a nemzeti önrendelkezés elvi álláspontján állunk. (...) A nemzeti eszme követeli, hogy Szlovákia és Kárpátalja területén a nemzeti önkormányzat érvényesüljön. (...) Az egyes nemzetek saját önkormányzatukat országgyűlésük által gyakorolják. – Az itteni magyarság ezt a hatalmi jogkört Szlovákia és Kárpátalja keretében a magyarlakta területen gyakorolja.” Budapesti Hírlap, 1938. augusztus 27.

⁶³ Lásd Estók Gyula, a Kárpátaljai Magyar Akadémikusok (főiskolai és egyetemi hallgatók) Egyesületének elnöke, a Széchenyi Mozgalom vezetőségi tagja nyilatkozatát a Kárpáti Magyar Hírlapban, 1935. október 8-án.

cseh–szlovák minisztertanács beleegyezését adta a podkarpatszka ruszi autonóm kormány kinevezéséhez. Az autonóm kormány hivatalos neve ekkor: Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa. Miniszterelnök: Bródy András (az Autonóm Földműves Szövetség elnöke). Bródy Ungváron kijelentette: kormánya minden tőle telhetőt megtesz annak érdekében, hogy egységes, szabad államban egyesítse a ruszin területeket a Poprádtól a Tiszáig. Megbízottjait elküldte Berlinbe, Komáromba és Budapestre is. A szintén kormánytag Fenczik István, „a feketeinges kárpátorosz fasiszták” vezetője szerint „Munkácstól Kamcsatkáig az oroszország egységes”, a „Poprádtól a Tiszáig terjedő területekről senkinek se engednek át egy tapodtat sem”.⁶⁴ A Ruszin Nemzeti Tanács népszavazást követelt a terület sorsáról.

Október 26-án Bródyt hazaárulás vádjával letartóztatták, a cseh–szlovák kormány lemondatta többek között Fenczik István minisztert, Syrový Avgusztin Volosint nevezte meg az új miniszterelnöknek. Volosin kijelentette, hogy ragaszkodik az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács határozata értelmében kárpáti Ukrajna etnográfiai integritásához, a néprajzi határokhoz, elutasítja a népszavazást. Tiso oldalán személyesen jelen volt november 2-án a bécsi Belvedere-kastélyban, ahol kihirdették a tengelyhatalmak döntőbíróági határozatát. Podkarpatszka Rusz területéből 1523 km² (az országrész 21,1%-a) Magyarországhoz került. Volosin kárpátukrán államát, melynek új központja Huszt lett, a hitleri Németország konzuli képviselőlet fenntartásával ismerte el.⁶⁵ Gyakorlati jelentőségétől megfosztva, 1938. november 22-én Prágában jóváhagyták a Podkarpatszka Rusz autonómiájáról szóló alkotmánytörvényt (a törvénytárban kihirdetve december 16-án, 328. számmal).⁶⁶

A kárpátaljai magyarok abban bíztak, hogy beleszólásuk van a dolgok menetébe. A Kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács közleményéből (Munkács, 1938. október 11.):

„Dr. Korláth Endre vezetőnk ott van Komáromban!

Magyarok!

Hisszük, hogy nem fogunk csalódní várakozásunkban! A kárpátaljai magyarságnak meg kell kapnia mindent, ami az ezeréves magyar juss, az e földet számunkra szenteltté tett magyar vér, termővé tett magyar verejték alapján megilleti.

⁶⁴ Idézi: Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. október 25.

⁶⁵ Kárpáti Ukrajna történetéről alapvető: Вегеш М. – Задорожний В.: *Велич і трагедія Карпатської України*. Ужгород, 1993; Лемак В.: *Карпатська Україна 1938–1939 років: державно-правовий аспект*. Ужгород, 1993; Вегеш М. – Задорожний В.: *Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: деякі аспекти соціально-економічного і політичного розвитку*. Іп: Український історичний журнал, 1995/2, 42–51.; Боднар В. – Вегеш М.: *Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938–1939)*. Ужгород, Вид-во УЖДУ, 1997. – A bécsi döntésről lásd a kötetben Pritz Pál és Sallai Gergely tanulmányát.

⁶⁶ *Sbírka zákonů a nařízení státu cesko-slovenského*. Ročník, 1938. Částka 109. Vydána dne 16. prosince 1938. Obsah: (328. a 329.) 328. Ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi. – 329. Vyhláška o uplném zneni predpisu o autonomii Podkarpatské Rusi.

Addig is azonban, amíg részvételünkkel és hozzájárulásunkkal döntés történik jövőnk felett, arra kérünk mindnyájukat, hogy keményen és tántoríthatatlanul bár, de fegyelmetten legyetek helyeteken.”⁶⁷

Korláth visszajön Kárpátaljára, s helyette R. Vozáry Aladár várja, hogy szóba álljanak vele. Beszámolójából: „Teleki miniszter úrral közöltem bejelentéseinket és átnyújtottam a kárpátaljai magyarság néprajzi határaitra vonatkozó álláspontunkat. Bejelentésünk természetesen megértésre talált a magyarországi delegáció részéről, de hivatalos tárgyalásokon való részvételünkre azért sem kerülhetett sor, mert alig egy-két perc múlva – mint köztudomású – megszakadtak a két ország delegátusai közti tárgyalások.”⁶⁸

A magyar hazához való visszatérés eufórikus érzése mellett megjelent egy másféle hang is. Miről is van szó? Az első világháború után megszületett egy addig nem létező politikai terület, amely ezután különböző hivatalos neveken futott az épp aktuális rendszer függvényében. Ha volt erdélyi, felvidéki gondolat, regionális összetartozás ugyanakkor addig nem létezett Kárpátalja tekintetében. A kárpátaljiság gondolata viszont meglepően gyorsan teret nyert, amihez elsősorban a magyarok ragaszkodtak (a ruszin elképzelések a csehszlovákiai ruszinok egyesítését célozták meg). Nem kívántak közösködni semmiben a felvidékiekkel, noha az utóbbiak retorikájában a Felvidékről beszélés magában hordozta a kárpátaljai magyarokról való gondolkodást is, de ebben előfordult a disszonáns, lekicsinylő viszonyulás. Már említettem, hogy a kárpátaljai magyarok önálló pártpolitikát folytattak, külön finanszírozást kaptak Magyarországról, s – aminek a kifejtésére itt nem volt alkalom – külön társadalmi egyesületi szervezetet, színi kerületet, labdarúgó-szövetséget stb., saját egyházat akartak.⁶⁹ (1922-ben megalakult Kárpátalján a református egyházkerület, 1930-ban a római katolikus püspöki adminisztrátúra; 1937-ben, amikor a csehszlovák kormány és a Vatikán közötti megállapodás értelmében a Munkácsi és az Eperjesi egyházmegye kikerült az esztergomi püspök joghatósága alól, az egyébként magyarbarát Sztojka Sándor munkácsi görög katolikus püspök azt nyilatkozta: „A Csehszlovák Köztársaság határait most már a ruszin lakosság számára a szentatya is megszentelte és megáldotta.”⁷⁰) Ahogy közelebb került a magyar remények megvalósulása, a *Kárpáti Magyar Hírlap* így írt: „... a kárpátaljai magyarságot nem lehet többé mint nemzeti kisebbséget emlegetni, mert a magyarság itt és egész Csehszlovákiában egy nemzetscsoport.”⁷¹

Az első bécsi döntés nyomán viszont kialakult egy virtuális terület a trianoni és a bécsi határok között, ahol a magyarság a magyar időkben végig érezhetően sérelmi hangot ütött meg az „anyaország” részéről tapasztalt megkülönböztetés miatt.

⁶⁷ Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. október 12.

⁶⁸ Uo. 1938. október 19.

⁶⁹ 1939-ben megtörtént a visszarendeződés, általában az 1919 előtti hovatartozásnak megfelelően.

⁷⁰ MOL K 428 (Sajtó Levéltár, Magyar Távirati Iroda Rt. iratai, nyomatos hírek), 716. cs. 1937. szeptember 10.

⁷¹ Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. szeptember 16.

Magyarország mindent megtett Kárpátalja egészének visszaszerzése érdekében.⁷² 1938 őszén Kozma Miklós irányításával diverziót szerveztek az úgynevezett „Rongyos Gárda” bevetésével, melynek tagjai között számos nyilas is volt.⁷³ Bár az akciót hivatalosan leállították, a határincidensek továbbra is folytatódtak.⁷⁴ A döntő események március közepén zajlottak. Közismert ebben a német magatartás szerepe. Az időpontról Ormos Mária azt írja, hogy Juhász Gyula nyomán eddig úgy tudtuk, a katonai akció 15-én indult meg, de Kozma kéziratos naplójából valószínűsíthető, hogy a valóságban már március 13-án elkezdődött.⁷⁵ Fontos adalék, hogy ezt a második verziót támasztják alá a honvéd vezérkari jelentések, melyek szinte óráról órára követik az eseményeket március 20. késő délutánig, amikor a beavatkozás lezárult.⁷⁶

A ruszinlakta területeket a vármegyerendszertől elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű Kárpátaljai Kormányzóság egyesítette. Külön érdekessége ennek a területnek, hogy nem voltak mindenütt szabályosan meghúzott határok, éspedig amiatt, hogy egy-egy település két közigazgatási területhez is tartozhatott. Így például Ungvár a kormányzóság és ezen belül az ungi közigazgatási kirendeltség székhelye, valamint Ung vármegye székhelye is volt, Munkács pedig a kormányzóság beregi kirendeltségének székhelye és a Beregszász székhelyű Bereg vármegyének is része volt. Tanügyi igazgatás tekintetében a határ akár az iskolaépület fala is lehetett; tannyelvtől függően a Kassai, a Szatmárnémeti vagy a Kárpátaljai tankerülethez tartozott.⁷⁷ Siménfalvy Árpád, Ung vármegye és Ungvár törvényhatósági jogú főispánja a hivatalát elfoglaló Tomcsányi kormányzói biztost üdvözlő beszédében így fogalmazott: „amint a magyarság és a ruszinság az elnyomatás éve alatt közös erővel harcolt jogaiért és együvé tartozónak érezte magát, úgy nem emelhető ma sem kí-

---

⁷² A vonatkozó magyar törvények szövegében a Felvidék és Erdély „visszacsatolt”, a Délvidék „visszafoglalt”, Kárpátalja pedig „visszatért” terület. Kárpátalja története 1938–1944 között ukrán szemszögből: *Закарпаття під Угорщиною 1938–1944 рр.* Ред.: Маркусь В., Худанич В. Нью-Йорк–Чикаго–Ужгород, 1999; *Офіцинський Р.: Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939–1944).* Київ, Інститут історії України НАН України, 1997.

⁷³ A kérdés történetét lásd Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941).* II. kötet. PolgART, Bp., 2000, 549–572. Kozma Miklós volt a Kárpátalja Kormányzóság második kormányzói biztosa, az első pedig az a Perényi Zsigmond báró, akinek döntő befolyása volt a csehszlovák időszakban a Kárpátaljára irányuló anyagi támogatásokról való döntésekben. Angyal Béla: i. m. 143.

⁷⁴ Találunk erre utalásokat az MTI-jelentésekben is. MOL K 428 (Sajtó Levéltár, Magyar Távirati Iroda Rt. iratai, könyvomasos hírek), 732. cs.; illetve foglalkozott vele a helyi sajtó.

⁷⁵ Uo. 594.

⁷⁶ Átvette ezeket a jelentéseket az MTI is: MOL K 428, 1078. cs., illetve részben megtalálhatók a miniszterelnökségi iratok között: MOL K 28 (Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály), 136. cs., 267/II. t. A Volosin-kormány történetének és a szóban forgó eseményeknek a kronológiáját igen pontosan közölte a *Наступ* című lap 1940. március 16-i számában. A hivatkozott, nehezen hozzáférhető lap megtalálható: MOL K 28 (Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály), 156. cs., 323. t.

⁷⁷ A kérdésre vonatkozó törvények és rendeletek elemzését lásd Fedinec Csilla: *Kárpátalja közigazgatása és tanügyi igazgatása 1938–1944 között.* Magyar Pedagógia, 1996/4., 367–375.

nai fal a ruszinság lakóhelyének, Kárpátalja közigazgatási területe és a vármegyei közigazgatás tevékenysége közé. A magyarságot és a ruszinságot egymáshoz közelebb kell hozni.”⁷⁸

Az időszak hosszasan vajúdo autonómia-tervezete Teleki Pál nevéhez fűződik. 1939. március 18-tól, amikor a miniszterelnök hivatalában a kérdéstről az első értekezletet tartotta, 1940. augusztus 5-ig, amikor visszavonta a Parlament elé terjesztett törvényjavaslatot a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról, s ezzel a kérdés véglegesen a sülylesztőbe került, hosszas és kilátástalan küzdelem folyt.⁷⁹ A kérdés vitája két alapvető szinten zajlott: a nyilvánosságban és a miniszterelnökségi megbeszéléseken.

Nyilvánosságnak nevezem a nyomtatásban megjelent véleményeket,⁸⁰ melyek közös rendezési elve, hogy a „nyomorban és műveletlenségben” élő nép

⁷⁸ MOL K 28 (Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály), 45. cs., 96. t.

⁷⁹ Az 1939. április 4-i minisztertanácsi határozat értelmében „az egyes szakminisztériumok a kárpátaljai területtel összefüggő kérdésekben a M. E. II. ügyosztályát megkeresni tartoznak, amelynek tisztviselői a ruszinszkoí autonómia előkészítése, gyakorlati keresztülvitele és amely ügyosztálynak a szóban forgó terület viszonyai felül a megfelelő személyi és tárgyi ismeretei vannak.” MOL K 28 (Miniszterelnökség, Nemzetiségi és kisebbségi osztály), 45. cs., 100. t. – Kósa Kálmán VKM miniszteri osztályfőnök bizalmas magánleveléből az ügyosztályt vezető Pataky Tibor államtitkárhoz (1939. november 16.): „Valahogy úgy érzem, hogy a hivatalos nemzetiségi politikánk és annak gyakorlati kivitele nincs egymással összhangban. Alsó hatóságaink sokszor olyan intézkedéseket tesznek, amelyek szöges ellentétben vannak a felülről hangoztatott elvekkkel. (...) az egész visszacsatolt részekben, beleértve Kárpátalját is, éppen nemzetiségi vonatkozásban állandóan olyan nehézségekbe ütközöm, amelyeket legjobb akarat mellett is alig tudok és tudunk legyőzni. Ezekbe a kérdésekbe mindenki beleszólási jogot vindikál magának és minden intézkedésre hivatott emberünket állandóan fújják.” MOL K 28., 138. cs., 272. t.

⁸⁰ A Kárpátalja két világháború közötti történetére vonatkozó dokumentum-gyűjteményhez (TLA Kv. 2987. 435 p.) eddig a következő szövegeket sikerült felderíteni (a megjelenés sorrendjében): Ferdinandy Mihály: *Magyarország és Kárpátalja*. Magyar Nemzet, 1939. március 22.; Kontratovics Irén: *A ruszin probléma végleges megoldása előtt*. Magyar Nemzet, 1939. március 23.; Ferdinandy Mihály: „*A ruszin probléma végleges megoldása előtt*” Válasz Kontratovics Irén levelére. Magyar Nemzet, 1939. március 25.; Milotay István: *Ruszinszko. Új Magyarország*, 1939. március 25.; dr. Szabó Orest: *A Ruszinföld autonómiájáról*. Pesti Hírlap, 1939. április 2.; Bölöny József: *Kárpátalja önkormányzata*. Magyar Nemzet, 1939. április 5.; *Milyen legyen Kárpátalja autonómiája?* (Illés József, Szántay-Szemán István, Morvay Zsigmond, Ortutay Jenő nyilatkozata). Új Magyarország, 1939. április 9.; dr. Egan Imre: *Milyen legyen a ruszin autonómia?!* Miravcsik Könyvnyomda, Ungvár, 1939. húsvét havában.; dr. Morvay Zsigmond: *Milyen legyen a ruszin autonómia?* (Válasz dr. Egan Imre ny. főispán e címen megjelent tanulmányára). Buschmann F. utópai könyvnyomda, Bp., [1939]; Balogh Arthur: *Vélemények a ruszin autonómiáról*. Magyar Kisebbség, 1939. augusztus 1.; dr. Kaminszky József: *A magyar-orosz nép (ruszin) önkormányzata (autonómiája?)* Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939). Szerk.: Madarász Elemér. II. Felvidék és Kárpátalja. 289–755.; Bölöny József: *A Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról szóló törvényjavaslat bírálata*. Magyar Közigazgatás Könyvtára 12., Bp., 1940; *Törvényjavaslat a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról* [1940. január]. Közigazgatástudomány, 1941/1., 25–29.

számára elegendő az 1868-as nemzetiségi törvényben leírtak valóra váltása, vagy „ha már mindenáron autonómiában akarjuk látni”, akkor elő kell venni az 1918:X. néptörvényt. A többség kulturális autonómiában gondolkodott, a lényeg, hogy az ne bontsa meg „a magyar korona ezeréves integritását”. A határok tekintetében is előjött az a gondolat, hogy a vármegyarendszert lehetőleg nem kell megbontani. Illés József megfogalmazása szerint „nem a magyarság felé szükségesek az autonómia kiépített sáncai (...), mint inkább az idegen érdekek által erősen kihangsúlyozott testvériség szeparatiztikus kísérleteivel szemben”. Ha ehhez idézünk egy-két „nemzetiség-meghatározást”, mint például: az itt többségben élő nép „nem tekinthető másnak, mint ruszinul beszélő és görög katolikus hitet valló magyarnak” vagy „hungaroid-katolikus-szláv ötvözetnek,” nyilvánvaló, hogy nehezen volt keresztülvihető az a javaslat, amely jó értelemben vett önkormányzatra törekedett.